

A NYUGHATATLAN

SAFFER PÁL

Sajti Péter nagyon büszke volt arra, hogy tájékozódni tud a világban. Vasárnaponként, ha összejöttek a vele egyívásúakkal a ház előtt és elnézegették a járókelőket, a nagykocsmába tartó lányokat, legényeket vagy a hazafelé botorkáló részegeket, abból a kevés szóból, ami közöttük esett, az övé volt a legsúlyosabb, azt követte mindig a leghosszabb töprengő hallgatás.

Ennek persze oka volt. A pár holdasok közül senki sem verekedte ki magának a földecskéjét olyan keservesen, mint Péter. Kanászgyerekként kezdte majdnem mindegyikük, de Péter nem úgy folytatta, mint a többiek.

Az első világháborúban a keleti fronton orosz fogságba esett, és azt rebesgették, hogy ott a forradalomban is részt vett, sőt állítólag kitüntetést is kapott.

Hogy honnan jött ez a hír, azt senki sem tudta, de nem lehetett egészen alaptalan, mert amikor, jóval a háború után, hazajött, nyomban mentek érte a csendőrök. Két hétig volt bent a járásbírószájon, de hogy ott mit csináltak vele, arról nem akart mesélni, csak a szeme sötétedett el, ha kérdezték. Később is, a csendőrök, valahányszor a faluba jöttek, mindig benéztek hozzá, és a környéken csakhamar nem is hívták másképp, mint bolsi.

Ez a csúfnév nem volt ártatlan dolog. Hiába ment az egyik gazdától a másikig, a neve és a híre megelőzte, és mindenütt, még a szomszédos falvakban is csak azt felelték neki, hogy nekik napszámosember kell, nem bolsi. Akkor beállt kubikosnak, de itt sem volt nyugta. Akárhova mentek az országban, egy hétnél tovább nemigen volt maradásuk, mert jött a vállalkozó, félrehívta a bandagazdát, és másnap már szedhették a sátorfájukat. Vagy pedig a csendőrrjárőr jött el érdeklődni, hogy a bejelentett kommunista valóban itt van-e. A legtöbb munkaadónak akkoriban ennyi is elegendő volt.

A vége mindig az lett, hogy a társai megunták a vándorlást, a könyörgést és nyíltan megmondták neki, hogy: „Jobb lesz, Péter, ha hazamégy, hiszen magad is látod, hogy csak bajt hozol ránk és miattad nem boldogulunk.”

Péter belátta. Hazament, és néhány napig otthon volt. Ebből az otthon tartózkodásból a szomszédok csak arra emlékeztek, hogy az aszszonya naphosszat sírt, és egyre azt hajtogatta, hogy „Péter, van neked lelked? Éhen pusztulnak a gyerekeid!...”. Péter hangját nem hallotta

senki, pedig az asszonyok igencsak hegyezték a fülüket, hideglelős kíváncsisággal, a lehető káröröm reményében, ahogyan csak a szegények tudnak örülni, ha valakin sajnálkozhatnak, ha valaki még náluk is nyomorultabb — és várták a tragédiát.

A látványosság azonban elmaradt, és mindössze annyi történt, hogy egy reggelre Péter eltűnt. Jöttek a csendőrök, és faggatták az asszonyt, hogy hova lett az ura, de nem tudtak meg semmit. Türelmük fogytán azzal kezdtek fenyegetőzni, hogy bekísérik a fogdába, de ekkor az asszony szó nélkül kötni kezdte a batyuját, a gyerekekre is feladta a rongyaikat, és a csendőrök jobbnak látták, ha idejében adébbállnak.

Sajti Pétert tizenöt esztendeig nem látták, és senki sem tudta, hogy él-e még és merre jár. Amikor egy télen mind a két kiéhezett, csenevész gyereket elvitte valami járvány, a tisztelendő úr a templomban kiprédikálta, hogy az Úr keze lesújtott azokra, akik őt elhagyták, és könyörületesen kell lenni az eltévedt bárányal, amely visszatér a nyájba. Ettől kezdve Sajtinét néhanapján mosni vagy takarítani hívták a plébániára, módosabb gazdáknál is kapott munkát, buzgón kezdett templomba járni, és csakhamar istenes híre kelt. Csak a szemét nem látta többé senki. Aránylag fiatal volt még, de magára öltötte az öregasszonyok fekete egyenruháját, a kendőt előre kötötte, hogy egészen beárnyékolta a homlokát, és mintha imádkozna, mindig lehajtott fejjel járt. Egyedül élt a kis házban, soha senkit nem hívott magához, senkihez nem járt, és a falu lassan megfeledkezett róla, mintha már nem is élne.

Csak ahova dolgozni járt, ott váltottak vele néhány szót, de azt is csak a munkáról, mert másról nem is volt hajlandó beszélni. Egyszerűen nem válaszolt. Ha meg Péterről kérdezték, legfeljebb a vállát rándította.

Azután egyszer csak megjelent Péter. Ahogy eltűnt, úgy jött. Éjszaka. A faluban az a híre járt, hogy az asszony nem akarta beengedni, de ez csak szóbeszéd volt, mert hogy valójában mi történt és mi szó esett kettejük között azon az éjszakán, azt senki sem hallotta.

Nagyon háborús szaga volt akkor már megint a világnak, és a csendőröknek más dolguk lehetett, mert csak nagy késéssel állítottak be Péter házába. De Péter közben már járt a jegyzőnél a községházán, rendben voltak az iratai, és ettől kezdve békén hagyták. Volt, aki azt mesélte, hogy amerikai útlevele van, egyesek azt is látni vélték, hogy tele van ezres bankókkal a bukszája, de biztosat senki nem tudott. Ő maga nem nagyon akart mesélni. Ha kérdezték, hogy hol járt, csak annyit mondott, hogy mindenfelé, arra a kérdésre pedig, hogy mit csinált, a válasza még rövidebb volt: dolgoztam.

A jegyzőt is hiába faggatták. Legfeljebb csak annyit lehetett belőle kihúzni, hogy Sajti Péternek rendben van a szénája, vagy pedig annyit mondott nevetve az érdeklődő gazdáknak, hogy: „Hagyják békében. Több esze van annak, mint maguknak mindannyiuknak együttvéve.”

Ez lett aztán Sajti Péter tekintélyének alapja. Azon már meg sem lepődött senki, hogy hamarosan öt hold földet vett a rétből, kocsit, lovat szerzett, és dolgozott, mint a többi, látástól vakulásig.

Csak egyben különbözött a többitől. Templomba nem járt. Az asszonyának azonban, úgy látszik, nem vetette szemére hogy annyira templomos. Hagyta, hogy tovább is eljárjon dolgozni a plébániára. Mintha csendes szerződést kötöttek volna, hogy mindegyikük éli a maga külön

világát, a portájukról soha egy hangos szó sem hallatszott, de nem csendült fel onnan többé gyereksírás sem.

Így köszöntöttek rájuk a háborús évek. Az új csendőrök, a kakastol-
lasok kezdtek ugyan firtatni Péter múltját, mint mindenkiét, akinek
valami köze lehetett a vörösökhöz, de úgy látszik, hogy a bíró meg a
plébános kiálltak érte, mert később elkerülték a háza táját. Péter pedig
dolgozott, vadul nekiveselkedve, és gyűjtött.

Az istállóban már három tehén bögött, az óla is tele volt, és a háború
vége felé még két holdat vett a sajátja közelében.

Azután kelet felől dörögni kezdett az ég alja, a bíró meg a jegyző
kocsira rakta a motyóját, a tisztelendő úr pedig úgy véletlenül, arra-
jártában betért Sajtiék házába, és megkérte Pétert, hogy szükség esetén
tolmácsoljon majd neki, mert ő nem érti az orosz nyelvet.

Amikor meglett az új hatóság, sokan kérdezték Pétert, hogy mi a
véleménye, jobb lesz-e, mint a régi volt. És ő azt felelte, hogy jobb.

Amikor azt kérdezték, hogy miből gondolja, kurtán csak annyit fe-
lelt, hogy életében sokféle jegyzőt, rendőrt, csendőrt ismert meg, de
egyik sem mondta soha, hogy a szegény ember, a munkásember párt-
ját fogja, az urak ellen.

— És ezek a szegény ember pártját fogják? — kérdezték az em-
berek.

— Azt mondják — felelte Péter —, magatok is hallottátok. És eddig
még nem tettek semmi olyat, amiből azt lehetne gondolni, hogy ha-
zudnak.

Valóban így volt, és az emberek hittek Sajti Péternek. Amikor kezd-
ték osztani az agrárföldeket, akkor is megkérdezték tőle, hogy elfo-
gadják-e, mert a faluban olyan szóbeszéd járta, hogy aki elfogadja a
„tapsikolt” földet, azon egyszer számon kéri.

— Nem veszi ezt már számon az úristen se — mondta Péter —,
írások csak. Nektek legalább nem kell úgy megszenvednetek érte,
mint ahogy nekem kellett — és a hangjában egy kis szomorúság csen-
gett, de arra nem figyelt senki.

A bajok a szövetkezet megalakulásával kezdődtek. Akkor is jöttek
az emberek, és kérdezték, hogy jó-e ez így, Péter, és ő kurtán azt fe-
lelte, hogy jó, akinek jó, de ő maga nem lépett be a szövetkezetbe.
A faluban, egy-két módosabb gazda kivételével, már majdnem min-
denki beadta a derekát. Azok úgy vélték, hogy sok mindent kibőjtöltek
már, majd csak kibőjtölik ezt is. A szegényparasztközül pedig csak
Sajti Péter házához jártak hiába az agitátorok, többnyire tejszelecső-
legénykéek, akik sehogy sem tudták megérteni az öreg csökönyösségét.
Az pedig, mintha miatyánkot mondana, egyre csak azt ismételtette:

— Aki ingyen kapta, az beadhatja. Én a tíz körmőmmel kapartam
össze, amim van, és nem adom. Egész életemben a más keze-lába vol-
tam, a gyerekeimet hagytam éhen pusztulni ezért a kis földért, most a
magam ura akarok lenni a szegénységemen.

Egyszer még a járási párttitkár is kijött hozzá. Tisztességgel fogadta,
meg is kínálta egy pohár borral, de neki is csak azt felelte, amit a
többinek. Amikor az magyarázatni kezdett neki, letorkolta:

— Tudom én ezt mind, titkár elvtárs, talán jobban is, mint gon-
dolná, mert sok mindent a saját két szememmel láttam.

Hogy hol látta és hogyan látta, azt nem volt hajlandó elmagyarázni,
és a titkár dolgavegezetlenül távozott, szinte kétségbeesve, mert a já-

rásában ez volt az egyetlen szegényparaszt, aki nem lépett be a szövetségbe. Talán észre is vette ezt Péter, mert még odaszólt neki a búcsúzásnál:

— Mit akarnak tőlem, hiszen úgyis megkapják azt a földet. Se kutyám, se macskám, a másvilágra meg nem viszem magammal.

A titkár elment, és Sajti Pétert többé nem zaklatták a szövétkezettel. Csodálkoztak is ezen a faluban, mert a többi nyakaskodóval bizony elég keményen bántak, de nem jöttek rá a dolog nyitjára. Azután valamelyik volt gazda azt találta mondani, hogy varjú a varjúnak nem vájja ki a szemét, és ezzel napirendre is tértek fölötte, de ettől kezdve senki nem járt többé Sajti Péterhez tanácsot kérni.

A párttagok, különösen a fiatalabbak, azonban nem felejtették el neki ezt a pofont. Ahogy szigorodott a felvásárlás, mintha egyre inkább csak vele foglalkoztak volna. Alig kezdte a búza hányni a kalászát, már kint voltak a földjén, nézelődtek, méricskéltek, várták a magukét. Ugyanígy volt a kukoricával is. Amikor azután beérett a termés, jött a felszólítás. A beadást mindig úgy számították ki, hogy kettőjüknek kenyérrevaló meg a jószágnak takarmány hat hónapra sem jutott, de Sajti Péter nem lázongott és nem szólt. Felrakott mindent a kocsira, és vitte a magtárba. Így volt az adóval is. Annyi volt néha, hogy ha a búza meg a kukorica mellett a gatyáját is eladta volna, akkor sem bírta volna kifizetni, de rajta nem lehetett kifogni. Őszi munka után vette a kenyeresztarisznját, és ment világnak. Azt mesélték, hogy még ólom-bányában is dolgozott. Küldte minden elsején haza a pénzt, az asszony meg rakosgatta, vagy ha kellett, vitte egyenesen a községházára.

De ezen az őszön valahogy különösen nehéz volt. Beadta már a búzát és a kukoricát is, de még mindig a nyakára jártak. Három fiatal gyerekmber járt hozzá, felkutatták a padlástól a pincéig az egész házat, még a szemétdombba is beleturkáltak, de hiába. Még öt mázsa búzát kerestek rajta meg tíz mázsa kukoricát. A kenyérnekvalót és a magnakvalót már régen elvitték, de még mindig nem tágitottak.

— Hova dugta a búzát meg a kukoricát, Péter bácsi?

— Nem dugtam sehova. Beadtam, amim volt.

— Baj lesz ebből, Péter bácsi, meglátja.

— Mit tegyek, gyerekem, ha nincs.

Ez volt a beszélgetés, néha ötször is napjában. Sajti Péter nem mutatta kifelé, hogy valami bántja, csak mintha egy kicsit meggörnyedt volna a háta, elnehezült volna a járása.

Azután egy szép napon felhívták a községházára.

A folyosón, ahol szólításra vártak, sorba álltak a fal mellett a gazdák, igencsak idősebb emberek, előttük meg fel-alá sétált néhány felvigyázó, és ha valaki szólt a másikhoz, ráförmedtek.

— Most nincsenek a köpködőn, ne pofázzanak!

Az emberek egyenként mentek be az irodába, ahogy szólították őket, és vörösen jöttek ki onnan, mint a rák. Volt, aki hazamehetett, volt, akinek újra sorba kellett állni. Úgy mondták — gondolkozni.

Este lett, mire Péter sorra került. Odabent a párnázott ajtóju irodában nagy világosság volt. Ismerte Péter ezt az irodát. Itt székelt valamikor a jegyző. Itt faggatták éjszakákon át, amikor hazajött Oroszországból, mielőtt bevitték volna a járásbíróságra. Most egy ismeretlen, városi külsejű ember ült az asztal mögött meg két falubeli. Amikor

Péter belépett, az egyik odahajolt a városihoz, és valamit súgott a fülébe. A városi felnézett az iratokból.

— Szóval maga az a kommunistából lett kulák?

Péter nem válaszolt.

— Nem hallotta, hogy mit kérdeztem? — ordította el magát a városi, hogy megcsörrent bele az ablak.

— De hallottam — felelte Péter —, nem vagyok süket.

A városi meglepetésében előbb eltátotta a száját, elfehéredett, azután a torkából valami rekedt, üvöltésszerű hang tört elő, amely különösképpen szavakká formálódott:

— Miért nem adod be a búzát meg a kukoricát?

— Beadtam, ami volt — mondta csendesén Péter —, nincs több.

A városi ismét elvörösödött, felugrott, és úgy üvöltötte:

— Hazudsz!

— Nem hazudok — mondta Péter. — Miért hazudnék?

— Bitang, hazaáruló kutyák! — üvöltötte a városi, és felkapta az asztalon heverő pisztolyt. — Ezzel kellene benneteket, hogy ne vegyétek el a tisztességes emberek elől a levegőt. No de majd én móresre tanítalak. Beadod a kötelezettséget, vagy nem adod?

— Miből adjam, ha nincs? — felelte Péter, és érezte, hogy valami nagy nyugodtság szállja meg. Olyasvalami, mint huszon-valahány évvel ezelőtt, amikor lemondott a gyerekeiről. Nem ijesztette meg az üvöltöző, fenyegető kaputos. Nagy tapasztalata volt neki az efféle beszélgetésekben. Végigjárta ő Európa majdnem valamennyi rendőrfogdáját, mesterek kezében volt, és most első pillanattól kezdve tudta, hogy ez a hisztériás ember tulajdonképpen kétségbeesésében és tehetetlenségében üvöltözik, mert soha nem volt még ilyen helyzetben, és most nem tudja, hogy mit csináljon.

Valami hivatalnokféle lehet, gondolta, vagy tanító, akinek ott kellett hagynia a csendes íróasztalát vagy az iskolát, és magában valahogy még sajnálta is az embert. Szívesen segített volna rajta, de nem tudott.

Minél csendesebben beszélt Péter, a kaputos annál inkább megveszett. Kijött az asztal mögül, egészen közel hozzá, a pisztolyt az orra alá tartotta, és úgy sziszegte.

— Hogyhogy nincs, mikor a nyilvántartás szerint még öt mázsa búzával meg tíz mázsa kukoricával tartozol? Hova tetted, gané, elfeketed? Kinek adtad el?

— Hiába áll a kimutatásban, ha nem termett annyi. Engem nem kérdeztek, amikor a kimutatást csinálták. Odairhatnak, amit akarnak. Elbírnja a papír.

— Egyszóval szerinted a felbecsülő bizottság hazudott. Ezért még külön felelsz. Majd leszoktatunk arról, hogy rágalmazd a néphatóságot.

— Nem rágalmaztam én senkit — mondta Péter. — Azt a pisztolyt meg nyugodtan leteheti az úr. Engem avval nem lehet ijesztgetni.

— Úgy — mondta a városi egyszeriben meglepően nyugodtan. Összehúzta a szemét, körüljárkálta Pétert mint a piacon a jószágot, azután megállt a háta mögött. Péter nem mozdult. A két falusi az íróasztalnál kimeredt szemmel nézte őket, és várták, hogy mi történik.

Ekkor elcsattant a pofon.

Péter egy pillanatra megingott, a fülébe éles fájdalom hasított, mert a hátulról lecsapódó tenyér befedte a fülét, és robbanásszerű légnyomást váltott ki a kagylóban. Még ütni sem tud, gondolta, az ilyenek

teszik nyomorékká az embert, de nem moccan, csak állt meredten a helyén, és nézett a semmibe.

A városi most elébe került. Látni akarta a hatást, de saját tettétől annyira felindult, hogy minden ízében reszketett. Látható erőfeszítéssel próbálta lefékezni a kezét, amelyben rázkódott a pisztoly, de akkor viszont az állkapcsa fölött vesztette el az uralmát, és a foga néhány-szor összekocant. Nehezen ejtette ki a szót.

— Mit szólsz ehhez? Tudunk mi így is beszélgetni, ha kell. Beadod a tartozásodat, vagy nem?

— Nem adhatom be azt, ami nincs — mondta Péter, és a hangja most már csökönyösen, keményen csengett.

— Kemény legénynek tartod magad, úgy látom, de megpuhultak már nálad keményebbek is — mondta valamivel nyugodtabban a városi, azután gonoszul villant a szeme. — És még terólad mondják, hogy forradalmár voltál. Ördög voltál te, nem forradalmár. Még a szemed sem áll jól. Fehérgárdista voltál te ott Oroszországban. Na, valld be, hány kommunista élete szárad a lelkedben, te cserzett pofájú. Nem félsz a pisztolytól, ugye, tudod te jól, hogyan kell azt használni, gyerekek ellen, asszonyok ellen, védtelen megkötözött emberek ellen... Azt hiszed talán, hogy nem ismerjük a múltadat!?

Péter érezte, hogy megfeszül az arcán minden izom. Most kezdett igazán zügni a füle, de nem az ütéstől. Mit beszél ez a szerencsétlen itt? A szeme előtt régen látott, messzi hagymatornyú városok jelentek meg, éhségtől, szenvedéstől beesett borostás férfiarcook, vágató lovak lobogó sörénye, füst csipős illatát érezte az orrában és szorítást a mellén, mintha erős férfikarok ölelnék... búcsúzóul... Fehér, ő!?

— Hogy én mi voltam, mi nem voltam, azt csak én tudom. Az úr ezt nem tudhatja, mert akkor még az anyjában sem volt. És köze sincs hozzá, megértette?... Én nem bánom, hogy mit csinálnak velem, de ehhez ne nyúljon senki, az én emberségemhez ne nyúljon senki, mert kitaposom a belét, ha mindjárt száz pisztolyt fog is rám!

Észre sem vette, hogy a két keze markolásra emelkedett, hogy elindult az ember felé. Csak azt látta, hogy amaz felemeli a pisztolyt és falfehéren hátrálni kezd az íróasztal felé, hogy a másik kettő felugrott az asztal mellől, odajöttek hozzá, megfogták a kezét, a vállát, szinte megölelték, és egyszerre kezdtek beszélni mind a ketten:

— Ne bolondozzon, Péter bácsi, nyughasson. Nem úgy gondolta azt az elvtárs... idegesek vagyunk, fáradtak vagyunk mindannyian, már két napja nem aludtunk... maga is beláthatná, amit muszáj, azt muszáj... minek csökönyösködik?...

A hangulat végül is valamennyire lecsillapodott. A városi visszaült az asztalhoz, letette a pisztolyt és nem szólt többet egy szót sem. Csak nézte Pétert, valami sötét semmibevesző tekintettel. A beszélgetést a másik kettő folytatta.

— Értsünk szót, Péter bácsi. Hogy lesz végül is azzal a beadással?

— Én, fiam, megmondtam a magamét — felelte Péter. — Nincs. Ami meg nincs, azt nem adhatom be.

— Hiszen nem is arról van szó, Péter bácsi, hogy magának miije van vagy miije nincs — szólt a másik valamivel türelmetlenebbül —, hanem arról, hogy magának be kell adni. Nem érti?

— Azt is, ami nincs? Hiszen ott voltak nálam, nem is egyszer, fel-túrtak mindent...

Amaz a kettő a vállát vonogatta. Végül egyikük megszólalt.

— Az nem ránk tartozik. Mi ebbe nem is avatkozunk bele. Mi megkaptuk ezt a listát, és nekünk ezt be kell hajtánunk. Érti?

— Értem, hogyne érteném. Csak azt mondják meg, hogy honnan vegyem.

— Csökönyös ember volt maga világeletében, Péter bácsi... — kezdte az egyik falusi, de a városi ember a szavába vágott.

— Majd én megmondom... Mind azon sírnak, hogy nincs búzájuk, nincs kukoricájuk, de azért mégis feketéznek vele... Mindent meg lehet most is kapni, csak meg kell adni az árát.

— Miből? — hördült fel Péter. — Amit a beadásért kaptam, az még arra sem elég, hogy az adót kifizessem.

— Van magának miből — mondta halkán, és most már nagyon nyugodtan a városi delegátus. — Azt mondta, hogy egy szem búzája, kukoricája sincs már, igaz?

— Igaz.

— No, látja. Akkor hát a jószágot sincs miből etetni. Hiszen venni kell a takarmányt, feketén.

— Venni nem bírok — mondta Péter elveszetten —, majd kölcsönkérek.

— Jó. Nevezzük úgy. De hogy ne kelljen kétszer kölcsönkérnie, egyszer a jószágnak, egyszer meg nekünk, a jószágot adja el, amit „kölcsönkér”, azt meg vigye be a magtárba.

Péter még akart valamit mondani, de a városi már fölényben volt, gúnyosan mosolygott, és úgy mondta:

— Tudom, hogy az ilyesmi nem megy gyorsan, ezért magának kivételesen meghosszabbítjuk a határidőt. Holnapután este itt jelentkezik az igazolással, hogy beadta a búzát meg a kukoricát. És vigyázzon, mert mi nem tréfálunk. No, elmehet.

Szónak itt többé nem volt helye. Amikor Péter kilépett az ajtón, a két falubeli közül az egyik kilépett utána, és intett az őrtállónak. Senki egy szót sem szólt. Csak sötét tekintetek kísérték, amint végigment a hosszú folyosón.

Odahaza a kérdezősködő asszonynak csak annyit mondott — ezt már utólag tudták meg a nyomozók —, hogy úgy látszik, még mindig nem ismeri elég jól az embereket. Azután kiment a jószághoz. Az asszony rosszat sejtve kilopódzott utána, és a félig nyitott ajtón át hallotta, amint beszélget a lovakkal, mintha azok értenék a szavát.

— Mit bámulsz úgy rám, Csillag, nem hittem én soha hivatalos személynek. Nem értettük meg soha egymást. Én tudtam, hogy ő nem azt mondja, amit gondol, ő is tudta, hogy én nem azt mondom. Másképp nem is lehetett, mert nem egy fajtából valók voltunk... Ez ellen én nem is háborogtam. Ilyen volt a világ rendje. Jó nem volt, de legalább tudni lehetett, hogy ki kicsoda. Én voltam a szolga, ő meg az úr...

A ló prüszkölt egyet.

— Ne félj, majd lesz másik gazdád, aki gondot visel rád. Odáig azért még nem jutott a világ, hogy a hasznos jószágot is veszni hagyják.

Az asszonyban odakint meghűlt a vér, amikor ezeket a szavakat hallotta, de nem mert moccanni. Nem is birt. Ha megzavarodott volna, az sem lett volna csoda. Mert hogy az ember kétszer temessen el va-

lakit, akit talán a maga módján szeretett is, az mégis meghaladja az emberi teherbírást.

Péter tovább morgolódtott odabent.

— Ott hibáztam én el, Csillag, amikor azt hittem, hogy velük szót érthetek, mert egy nyelven beszélünk, mert egyfajta velem. Az úrnak hiába mondtam volna valamikor igazat, akkor is azt hitte volna, hogy hazudok. Azt hittem, hogy most másképp lesz... Az utóbbi időben, amikor elvitték a te kukoricádat is, kezdtem látni, hogy ezeknek is hiába mondom igazat, mert nem hisznek nekem ezek sem. Csak eddig nem tudtam, miért. Nem értettem. Ma este rájöttem... Tudod miért, Csillag? Nem tudod, ugye... Ide figyelj: azért nem érthettünk szót, mert nem emberekkel beszélgettem, hanem papirosokkal. Érted!? Hiába beszéltem volna akármit, a papíron csak az marad, ami rajta van, ami rá volt írva. Azok az emberek pedig olyanok, mint a gramofon. Csak azt beszélnek, ami a papíron áll. Az az ő lemezük. Nem is emberek már, csak a papírnak a hangjai... Azért nem érthettünk szót egymással... Ez rosszabb, mint amikor nem hisznek az embernek... Elő emberrel, akármilyen is, végül csak szót lehet érteni, de papírral soha...

Az asszony egy kicsit megnyugodott. Kezdte hinni, hogy öngyilkosság nem lesz, afelől viszont meg volt győződve, hogy az öreg megzavarodott, és ezért sírva osont vissza a házba. Bement a szobába, letérdelt az ágy előtt, felnézett a falon függő feszületre, és imádkozni kezdett:

— Jézusom, ne büntesd ilyen szörnyűségesen... Tudom én, hogy rettentő a bűnöm, mert nem alázatból szolgáltalak, hanem a falat kenyérért, mert élni akartam, meg akartam várni, hogy visszajöjjön, ahogyan megígérte. Pedig jobb lett volna nekem is elpusztulnom, mint hogy ezt megérjem... De most hallgass meg, csak most az egyszer, mert tiszta szívből könyörgök. Ne rajta keresztül büntess. Eleget szenvedett egész életében. Ütötte, verte az egész világ, ne verd most te is... engem sújtsál, csak engem, elviselem, nem fogok háborogni... Megváltóm, mi lesz velünk... ne hagyj elveszni...

Így imádkozott az asszony, és már maga sem tudta, hányadik mi-
atyánkot mondja, amikor hallotta, hogy az ember bejött a konyhába, valamit motozott, egy pillanatra mintha várt volna a szobaaajtó előtt, de ő akkor még hangosabban rákezdte az imádságot, és amaz kiment. Nemsokára nyílt és csukódott a kiskapu, léptek döngtek el az ablak alatt és csend lett. Egy ideig hallgatózott, azután megint rákezdte:

— Mi atyánk, ki vagy a mennyekben...

Ennyit tudtak az öregasszonyból kiszedni. Arra a kérdésre, hogy visszajön-e, csak ennyit mondott:

— Ha szándéka lett volna, meg is mondta volna...

Sajti Pétert valóban nem látta többé senki. Azt nem tételezték fel róla, hogy kezet emelt volna magára. Nem olyan ember volt. Inkább azt mesélték róla a falubeliek, amiben maguk is szívesen hittek: hogy elment az igazságot keresni.

És ezért természetes volt, hogy nem jött többé vissza.